

**ӘЛ – ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТИ
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ АЛЬ-ФАРАБИ
AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY**

**«ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙДАҒЫ КРИМИНАЛИСТИКА
ЖӘНЕ СОТ САРАПТАМАСЫ
(РӨЛІ, МАҢЫЗЫ ЖӘНЕ ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ)»
АТТЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ – ТӘЖІРИБЕЛІК КОНФЕРЕНЦИЯНЫҢ
(21-ШІ ЖЫЛ САЙЫНҒЫ ДЖАКИШЕВ ОҚУЛАРЫ)**

МАТЕРИАЛДАРЫ

07 СӘУІР 2023

***

МАТЕРИАЛЫ

МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ

**«КРИМИНАЛИСТИКА И СУДЕБНАЯ ЭКСПЕРТИЗА
В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ
(РОЛЬ, ЗНАЧЕНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ)»
(21-Е ЕЖЕГОДНЫЕ ДЖАКИШЕВСКИЕ ЧТЕНИЯ)
07 АПРЕЛЯ 2023**

***

MATERIALS

OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL CONFERENCE

**«CRIMINALISTICS AND FORENSIC EXAMINATION IN MODERN CONDITIONS
(ROLE, SIGNIFICANCE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT)»
(21 ST ANNUAL DZHAKISHEV'S READINGS)
APRIL 07TH 2023**

Алматы/Almaty 2023

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENTS

Kevin Michael Beaver, Alua Muratova, Akinkozha Zhanibekov <i>Criminal legal characteristics of cruelty to animals.....</i>	8
Chandra Finaughty, Karina S. Surayeva <i>Victimological foundations for countering domestic violence against women.....</i>	13
Faruk Asicioglu, Арунханов У.Р., Маликова Ш.Б. <i>Проблемные аспекты цифровизации судебно-экспертной деятельности в Республике Казахстан.....</i>	19
Iryna Maisyeva <i>Conciliation as a way of restoring the violated rights of the victim during the preliminary investigation of a criminal case.....</i>	25
Ryhor Mikhalavich Tratsiakou <i>The features of crime circumstances of cybercrimes committed by organized criminal groups as an element of criminalistics characteristic.....</i>	31
Sabyrzhanova Z., Malikova Sh. <i>Forensic examination of materials, substances and products.....</i>	36
Абажанова М.К., Алаева Г.Т. <i>Судебно-экономическая экспертиза как источник судебного доказательства.....</i>	42
Абдыкенова Қ.А., Досанов М.У. <i>Сот - тауартану сараптамасын жүргізуде тауар сапасының жоғалуын анықтаудағы өзекті мәселелер.....</i>	49
Агибаева К.Ж., Атаханова Г.М. <i>Жануарларға қатыгездік пен адамға қарсы зорлық-зомбылық қылмыстары арасындағы қарым-қатынастың криминологиялық ерекшеліктері.....</i>	55
Аминев Ф.Г. <i>О перспективных направлениях развития судебной экспертизы.....</i>	63
Асан А. <i>Особенности криминалистической методики расследования преступления, связанных с применением огнестрельного оружия в США.....</i>	70
Әпсімет Н.М., Дүзбаева С.Б. <i>Қағаз өнімдерінің топтық тиесілігін анықтаудың заманауи мүмкіндіктері.....</i>	74
Бақыт С.Б., Атаханова Г.М. <i>Сот-лингвистикалық сараптамасындағы бағалауыштық ақпараттың маңызы.....</i>	79
Бегалиев Е.Н. <i>К вопросу об использовании гипнорепродукции при допросе свидетелей и потерпевших.....</i>	83
Берсугурова Л.Ш. <i>О сущности специальных знаний в судопроизводстве</i>	90

Вареникова С.П. <i>Развитие состязательности в уголовном судопроизводстве Казахстана.....</i>	96
Гуцко Е.Г. <i>Преступные посягательства на права и законные интересы несовершеннолетних с использованием сети интернет как отдельный вид преступности.....</i>	104
Жазылбекова С.С., Шарипова А.Б. <i>Методология общей теории судебной экспертизы и ее функции.....</i>	113
Жук М.Г. <i>Виртуальные следы при расследовании киберпреступлений.....</i>	118
Жылқыбекова Ә.А. <i>Проблемы в деятельности судебной экспертизы в Республике Казахстан.....</i>	124
Кабулова С.Ж. <i>Объекты гомеоскопической экспертизы.....</i>	127
Каипова А.Д., Избасова А.Б. <i>Дәлел ретінде сот сарапшысының қорытындысы.....</i>	132
Каракулова К.М. <i>Современное состояние судебно-технической экспертизы документов.....</i>	139
Келгенбаев Қ.М., Жанибеков А.К. <i>Сот-экологиялық сараптамаларды тағайындау мен жүргізудің өзекті мәселелері.....</i>	149
Кирсанова Т.А., Тапалова Р.Б., Кан А.Г. <i>Основа систематизации класса экологических экспертиз.....</i>	153
Ковчун Т.В. <i>Типичные следственные ошибки, допускаемые при привлечении лица в качестве обвиняемого и предъявлении обвинения.....</i>	158
Козел В.М. <i>Роль и значение доказательственной информации в ходе установления местонахождения без вести пропавших лиц.....</i>	161
Кызырбекова Н.О., Досанов М.У. <i>О вопросах применения специальных экологических знаний в профилактике и доказывании уголовного правонарушения – загрязнение атмосферы.....</i>	167
Қарабаева Ж.А., Атаханова Г.М. <i>Сот-сараптама қызметін компьютерлендіруді психологиялық және ұйымдастырушылық қамтамасыз ету мәселелері.....</i>	175
Қобдабаева Н.А. <i>Сот сараптамасын тағайындау және жүргізу тактикасының сипаттамасы.....</i>	183
Маликова А.Ш. <i>Заключения судебных экспертов – доказательства по уголовным делам....</i>	187

Мәліков Д.Б. Қылмыстылықтың виктимологиялық алдын алудағы халықаралық актілердің рөлі.....	194
Мукамеден Д. Адамның, қоғамның, мемлекеттің қылмысқа қарсы қауіпсіздігі үшін жауапкершілік негіздері.....	202
Мунайтбасов А.Б., Маликова Ш.Б. Сравнительно-правовой анализ уголовного законодательства Республики Казахстан и зарубежных стран в сфере охраны безопасности ведения горных и строительных работ.....	208
Мырзағали Д.С., Шарипова А.Б. Қорлау ісі бойынша лингвистикалық сараптаманың теориялық мәселелері.....	218
Назарова А.Т., Маликова Ш.Б. Криминалистическое исследование следов кожного покрова человека, не имеющего папиллярного узора.....	224
Нурлан А.Е., Апахаев Н.Ж. Использование молекулярно - генетической экспертизы как доказательство преступлений против половой неприкосновенности и половой свободы личности.....	232
Нурсабитов Н., Жанибеков А.К. Суық қарудың криминалистикалық сараптамадағы кейбір проблемалық мәселелері.....	237
Нұрбай А.Н., Алимкулов Е.Т. Сот-сараптамасының процессуалдық мәні.....	241
Орынбасар А.О., Алимкулов Е.Т. Қылмыстық сот ісін жүргізуде адвокаттың қылмыстық процестік функцияларын іске асыру мәселелері.....	245
Орынбасар Б.Н., Даубасова С.Ш. Ситуациялық сот-баллистикалық сараптаманың қазіргі жағдайы мен даму қарқыны.....	252
Орынбасар Б.Н., Тлепбергенов О.Н. Сот-баллистикасының криминалистикалық техниканың бір саласы ретінде қалыптасуы.....	257
Паришева А.П., Тлепбергенов О.Н. Аяқталмаған қылмыстарды саралау ерекшеліктері.....	261
Репецкая А.Л., Дәулеткелдіқызы Д., Ергали А.М. Теоретические аспекты в применении лингвистических знаний при судопроизводстве в РК.....	265
Рәжібай М.Қ., Атаханова Г.М. Усиление качества расследований по делам уголовных правонарушений в сфере экономической деятельности.....	272
Садыков С.А. Актуальные проблемы судебной экспертизы и криминалистики.....	277

Сапарова Т.Б., Бисенова М.К. <i>Меры противодействия незаконному обороту наркотических средств в зарубежных странах.....</i>	280
Сатпаева А.М., Арын А.А. <i>Ұлттық, нәсілдік және діни алауыздықты қоздыратын ақпараттық мәтіндерге сот-лингвистикалық сараптама жүргізудің негіздемесі.....</i>	284
Еренат С., Тургумбаев М. <i>Шетелдік қылмыстық заңнамадағы лауазымды тұлға ұғымы.....</i>	290
Серікұлы С., Тлепбергенов О.Н. <i>Криминалистикалық трасологияның ерекшеліктері мен ролі.....</i>	301
Соркин В.С. <i>О соотношении предмета и пределов доказывания в уголовном процессе (анализ научных взглядов второй половины 20 века и до настоящего времени).....</i>	307
Талғат А.М., Маликов С.Б. <i>Общая характеристика уголовных правонарушений против жизни.....</i>	313
Тапалова Р.Б. <i>О личностных особенностях лиц, совершающих экологическое правонарушение.....</i>	318
Тәнірбергенов Н.К., Избасова А.Б. <i>Криминалистические критерии определения холодного оружия и их влияние на выводы эксперта.....</i>	327
Төлегенова Ә.А. <i>Криминалистикалық тактикадағы болжамдар және тергеуді жоспарлаудың маңызы.....</i>	335
Тургумбаев М. <i>Понятие, сущность и значение судебно-экономической экспертизы.....</i>	341
Худайбергенов Ж.Т., Бисенова М.К. <i>Қол жазуға қылмыстық зерттеу (сот-графологиялық сараптама).....</i>	346
Чамеш Н.С., Мухамадиева Г.Н. <i>Бұқаралық ақпарат құралдары - құқық қорғау жүйесінің тиімді жұмыс атқаруының кепілі.....</i>	354
Шопабаев Б.А. <i>Особенности обнаружения, фиксации и изъятия микрообъектов.....</i>	358

Ж.А. Қарабаева
магистрант
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ,
Алматы қ., Қазақстан Республикасы

Г.М. Атаханова
Қылмыстық құқық, қылмыстық-іс жүргізу және
криминалистика кафедрасының оқытушысы,
з.ғ.к., профессор,
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ,
Алматы қ., Қазақстан Республикасы

СОТ-САРАПТАМА ҚЫЗМЕТІН КОМПЬЮТЕРЛЕНДІРУДІ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ҰЙЫМДАСТЫРУШЫЛЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аннотация: Мақалада компьютерлік технологиялардың дамуы, сараптамалық жүйе бағдарламалық-аппараттық құралының және сараптамалық зерттеулерді автоматтандыру, сарапшылық тәжірибені талдау мәселелері қарастырылды.

Кілт сөздер: таным психологиясы, жасанды интеллект, сараптамалық жүйе, бейсаналылық, сараптама өндірісін автоматтандыру, сот сараптамасы, сарапшы, автоматтандырылған жүйе, сараптамалық-математикалық теория, сараптамалық тәжірибе.

Abstract: the article deals with the development of computer technologies, automation of software and hardware of the expert system and expert research, analysis of expert experience.

Keywords: psychology of the subconscious, artificial intelligence, expert system, unconscious, automation of examination, forensic examination, expert, automated system, expert mathematical theory, expert experience.

Аннотация: в статье рассматриваются вопросы развития компьютерных технологий, автоматизации программно-аппаратных и экспертных исследований экспертных систем, анализа экспертного опыта.

Ключевые слова: психология подсознания, искусственный интеллект, экспертная система, бессознательное, автоматизация производства экспертизы, судебная экспертиза, эксперт, автоматизированная система, экспертно-математическая теория, экспертный опыт.

Адам тек әлеуметтік жүйенің орталығы ғана емес, сонымен бірге мобильді, өзін-өзі басқаратын біртұтас жүйе болып табылатын биологиялық тіршілік иесі және тек әлеуметтік қатынастардың ғана емес, сонымен қатар оның әртүрлі көріністеріндегі объективті әлемнің шоғыры. Адамда шындықтың барлық заңдылықтары органикалық түрде біріктірілген-механикалық, физикалық,

химиялық, психологиялық, интеллектуалды, биологиялық, әлеуметтік. Сонымен қатар, әлеуметтік заңдылықтар доминантты, жүйе құраушы болып табылады.

Ғылым мен техникадағы кибернетикалық революция қазіргі психологияға үлкен әсер етуін жалғастыруда. 60-шы жылдардың басында психологиялық ғылымның арнайы бөлімі құрылды-ол таным психологиясы немесе кейде когнитивті психология деп аталады. Бірте-бірте «когнитивті» термині сөздің тармағынасында (қабылдау, зейін, есте сақтау, ойлау, түсіну) танымдық іс-әрекетке ғана емес, сонымен қатар мотивацияға, эмоцияларға және тіпті моторикаға да қатысты бола бастады, өйткені психологияның барлық осы салаларында адамның өзі және қоршаған әлем туралы білімінің маңызды рөлі анықталды. Бұл әсер ешқашан біржақты болған емес. П.К. Анохин, Н.А. Бернштейн, В. Келлер сияқты физиологтар мен психологтар кибернетикалық идеялардың қалыптасуына айтарлықтай үлес қосты. Ал өткен ғасырдың ортасында (1854 ж.) Д.С. Милл және Дж. Буль олардың логикалық жүйелері (екілік жүйенің экспозициясын қамтитын) адамның ойлау заңдылықтарын сипаттайтынына сенімді болды.

Бастапқыда кибернетикадан психологияға тек статистикалық байланыс теориясының ережелері еніп кетті, онда берілген ақпараттың мөлшерін бағалауға арналған қарапайым ресми аппарат болды. Когнитивті психологияның алғашқы кибернетикалық ұқсастығы адамды өткізу қабілеті шектеулі байланыс арнасы ретінде түсіну болды. Ақпарат теориясын көптеген психологтар психологияның көптеген аспектілерін біркелкі түсіндірудің жеке құралы ретінде қабылдады.

Менің ойымша, деректерді өңдеудің компьютерлік технологияларының қарқынды дамуының негізінде адамға келетін ақпараттың үздіксіз өсуі басты фактор болып табылады. Сондықтан таным мен ақпараттық әлеует алмасу процесінде жеке адамның мүмкіндіктеріне өте маңызды рөл беріледі. Қазіргі әлемдік және отандық тәжірибе көрсеткендей, адам психологиясы жоғарыдан енгізілген кез-келген жаңалықтардан бас тартады. Адамдар мәжбүрлеп кез-келген міндеттерді орындағысы келмейді. Компьютерлік жүйелер де осындай жағдайға тап болды. Бұл осы жүйелерді жою, «вирустар», «логикалық бомбалар» көмегімен ақпаратты жою түрінде көрінеді. Жоғарыда айтылғандардың барлығы субъектінің сыртқы әлеммен жеке және реттелген қарым-қатынасына техникалық құралдарды абайсыз енгізуден жеке тұлғалардың немесе адамдар тобының психологиялық жайсыздығы салдары болуы мүмкін.

Заңгерлер әрқашан кез келген жаңашылдыққа консервативті көзқараспен ерекшеленді. Құқық мемлекет пен адам арасындағы қатынастардың құралы ретінде көптеген ондаған жылдар бойы оның субъектілері арасындағы қатынастарды реттеу әдістерінің тұрақтылығымен ерекшеленеді. Сондықтан сот сараптамасында математикалық әдістер мен компьютерлердің қолданылу шегі туралы мәселе әлі де көтерілуде.

Алғашқы заманауи бағдарламалау тілдерінің құрылуымен жасанды интеллект саласындағы зерттеулердің қарқынды дамуы басталды.

Бұл есептерді шешуді модельдейтін көптеген бағдарламалардың пайда болуына әкелді. Соңғы жылдары зертханалық психологияның эмпирикалық ресурстарын машиналық көру, сұрақ-жауап жүйелері теориясы, жасанды

интеллект сияқты кибернетика салаларының теориялық әлеуетімен біріктіретін таным психологиясын «когнитивті ғылыммен» алмастыру әрекеті туралы хабарламалар пайда болды.

Есептеу тәсілінің міндеті-адамның танымдық белсенділігі, ең алдымен интеллект теорияларының функцияларын орындайтын жұмыс бағдарламаларын құру.

Қазір әртүрлі сараптамалық диагностикалық жүйелерді жасауда қызықты нәтижелер алынды. Мысалы, кейбір аурулардың белгілері бойынша мамандармен жүргізілген пікірталастардың нәтижелерін қамтитын «Дәрігердің көмекшісі» сұрақ-жауап жүйесі әзірленді. Диагноз жүйе мен дәрігер арасындағы диалог процесінде қойылады. Жүйенің жұмыс істеуінің негізінде жатқан негізгі идея – интеллекттің абстрактілі және нақты жақтарын ажырату: нақты маманның басында қалады, ал абстрактілі машинада құрастырылады.

«Когнитивтік ғылым» зерттеулерінің көлеміне бала және даму психологиясы, әлеуметтік психология, нейропсихология және нейрофизиология, лингвистика, қозғалыс психологиясы сияқты байланысты ғылыми пәндер кіруі керек.

Бірлескен пәндер бойынша алынған мәліметтерді есепке алу эксперименттік психологиялық жұмыстың нәтижелерін түсіндірудегі озбырлықты айтарлықтай төмендетуге болатынын атап өткен жөн. Психологияда қарқынды дамып келе жатқан жүйелік көзқарас тұрғысынан ғылымдардың мұндай интеграциясы психиканың инварианттық заңдарын анықтауға және концептуалды аппаратты кең математикаландыруға негізделуі керек.

Таным механизмдеріне психологиялық зерттеулердің дамуы кибернетиканың қалыптасуының барлық негізгі фазаларының әсерін бастан кешірді. Бірақ ғылымдар арасындағы нағыз диалог енді ғана басталып жатыр. Ал оның бөлімдері ретінде кибернетика мен психологияны қоса алғанда, біртұтас таным ғылымын құру болашақтың ісі болса да, бірқатар салаларда, ең алдымен, мүмкін болатын жемісті ынтымақтастықтың қалыптасып келе жатқан болашағын көрсетуге болады. «жасанды интеллект» немесе «білім инженериясы» деп аталады.

Жасанды интеллект саласында жұмыс істейтін зерттеушілердің көптеген әрекеттері интеллектуалды мінез-құлыққа қабілетті жүйелерді құруға бағытталған. Компьютерлерге «ойлау» қабілетін беріп, оның мүмкіндіктерін қолданбалы білім, яғни сараптамалық жүйелер түрінде біріктіре отырып, жасанды интеллект әдістері нақты пішінге ие болды. Жалпы алғанда, сараптамалық жүйе – бұл дәстүрлі түрде адам интеллектінің қызмет саласына жатқызылатын мәселені шешу бағдарламасы. Бұл міндеттерге жоспарлау, болжау, жіктеу, талдау, шешім қабылдау болып табылады. Сонымен бірге, СЖ адамның практикалық іс-әрекеті саласының ерекшеліктерін есепке алуға бағытталған, онда шешілетін міндеттер туындайды. К.Нейлор сараптамалық жүйені «...компьютердің мүмкіндіктерін сарапшының білімі мен тәжірибесімен біріктіретін жүйе, бұл жүйе ақылға қонымды кеңестер бере алатын немесе мәселені шешуге негізделген шешімді жүзеге асыра алатын жүйе деп түсінуді ұсынады» [1, 9].

Шындығында, СЖ – мамандардың жинақталған тәжірибесі мен білімі бар белгілі бір білім саласында пайдаланушыға компьютерден тікелей режимінде кеңес алуға мүмкіндік беретін бағдарламалық-аппараттық құрал. Кейде білім инженериясы бойынша әдебиеттерде «білім» және «сарапшылық бағалау» ұғымдары анықталады, яғни пәндік саладағы сарапшылардың стандартты және формальды пікірлері ретінде білім арасында тең белгі қойылады. Білім «қорытынды жасау процесінде сілтеме жасалатын немесе пайдаланылатын ресми ақпарат» ретінде анықталады [2, 13-14]. Білім екі кең категорияға бөлінеді - фактілер және эвристика. Біріншісі белгілі бір пәндік салада жақсы белгілі жағдайларды білдіреді, ал екіншісі маманның жеке тәжірибесіне негізделген білімді білдіреді.

Ойлаудың психофизиологиялық процесін талдай отырып, «білімді» белгілі бір объектінің, фактінің, процестің, олардың өзара әрекеттесу тәсілдерінің және олардың арасындағы қатынастардың реттелген психикалық бейнелері және формальды түрде сипатталған деп анықтауға болады. Ресми түрде сипаттаудың белгісі білімді сарапшының интуициясынан ажыратуға мүмкіндік береді. Ал интуиция, әдетте, пайымдау барысының дәйекті сипаттамасын бермейді. Криминалистикада есептерді шешуде концепциялардың шатасуына әкелетін эвристикалық тәсілдің жағдайлары болды [3, 31]. Сондықтан сараптамада "эвристика" терминін түсініксіз деп айту дұрыс емес.

Сонымен, фактілер мен деректер білімнің элементтері болып табылады. Білімді ашу процесін автоматтандыруға талпыныс жасалуда.

Менің көзқарасым бойынша, біз интуиция, бейресми ойлау деген не екенін өте нашар елестетеміз. Ал адам іс-әрекетіндегі бейсаналық ақыл немесе ғылымнан кем емес дегенді білдіреді. Адамның жоғары жүйке қызметінің физиологиясында сана процесінің сәйкестігі және алынған білімнің берілу мүмкіндігі туралы түсінік қалыптасты. Іске асыру дегеніміз – қарым-қатынас жасаудың (сөзбен емес – қимылмен, жазумен, суретпен) әлеуетті мүмкіндігін алу, өз білімін екіншісіне беру. Белгілі бір жағдайларда саналы болған немесе саналы бола алатын барлық нәрсені бейсаналық кең ауқымға жатқызу қажет. Ең алдымен, бұл автоматизмге әкелетін дағдылар, сондықтан іске асырылуын тоқтатты және мотивациялық қақтығыстар сана шеңберінен шығарылады.

Сана әрқашан жақсы үйренгенді қалайды, мейлі ол автоматизмге әкелген дағды немесе әлеуметтік норма болсын. Бейсаналық психиканың екінші түрі – «жоғарғы сана». Жоғарғы санаға кез келген шығармашылықтың бастапқы кезеңдерін – гипотезаларды, жорамалдарды жатқызуға болады. Сырттан алынған келесі әсерлерді қайта біріктіру арқылы жаңа, бұрын болмаған ақпаратты тудыратын жоғарғы сананың қызметі саналы ерікті күшпен бақыланбайды. Осы әрекеттің нәтижесі ғана санаға жеткізіледі.

Егер бейсаналылық сананы шамадан тыс жұмыс пен психикалық жүктемеден қорғайтын болса, онда жоғары сана сананың ерте араласуынан, бұрын жинақталған тәжірибенің шамадан тыс қысымынан қорғау болып табылады.

Егер бұл қорғау, парасаттылық, тікелей бақыланатынның айқындығы болмаса, берік игерілген нормалардың догматизмі шығармашылық

интуицияның санасыздығын түншықтырар еді. Сонымен қатар, жоғары сана пайда болатын рекомбинациялардың бастапқы іріктеуін жүзеге асырады және олардың шындыққа сәйкестігінің белгілі ықтималдығы барларын ғана санаға ұсынады.

«Жоғары сана» терминінің пайдасына қосымша дәлел – интуиция құбылысы – шындықты қабылдау.

Шығармашылық саласында шешілетін мәселені тұжырымдайтын – сана.

Жоғары сананың санамен әрекеттесуі жаңаның пайда болуының әмбебап принципінің көрінісі. Тек бейсаналық психиканың ең маңызды қызметтерін тану, ондағы ішкі және жоғары сананың әртүрлі аспектілерін анықтай отырып, адам ғылымының барлық сұрақтарына ғылыми жауап беруге мүмкіндік береді.

Адам құқықтық қызметтің ажырамас субъектісі болып табылады және оны осы қызметтің күрделі компьютерленген жүйесінің негізгі құрамдас бөлігі ретінде қарастыруға болады.

Компьютерлердің таралуы «... үлкен жүйелердің өзара әрекеттесетін бөлігі ретінде адам туралы, оның психологиясы туралы, оның қалай үйренетіні, есте сақтайтыны, шешім қабылдайтыны туралы ... туралы көптеген жаңа идеяларды ынталандырды ...» [4, 5]. Адам мен машинаның өзара енуі бар: осылайша, бір жағынан, адам компьютерді жетілдірсе, екінші жағынан, компьютерлік жүйелер адамды жетілдіреді.

Сондықтан заң ғылымындағы, жалпы алғанда, сот сараптамасындағы «адам-машина» жүйелеріндегі қатынастарды жетілдіру қазіргі заң қызметінің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Бұл қатынастар сарапшының сараптамалық зерттеулерді техникалық қайта жарақтандыру қажеттілігін түсінуіне және машинаны қажетті көмекші ретінде қабылдауына негізделуі керек.

Сараптамалық зерттеулерді автоматтандыру мәселесін ойдағыдай шешу үшін аспаптық, өлшеуіш техниканы, есептеуіш техниканы, бағдарламалық және ақпараттық қамтамасыз етуді бір жүйеге келтіру, сараптамалық жұмыс станцияларын құру қажет. Психологиялық тосқауылдарды еңсеруге және сот сарапшыларын сот сараптамасын компьютерлендірудің жалпы құрылымына сәтті «сәйкестендіруге» мүмкіндік беретін тиісті сараптамалық кадрларды дайындау маңызды қадам болып табылады.

Сот сараптамасының математикалық теориясын дамытудағы негізгі міндеттердің бірі құрылымдық бөлімдердің бірі – сараптамалық зерттеулерді автоматтандырудың жалпы теориясын жасау деп есептейміз. Компьютерді қолдану көп жағдайда сарапшыны көп еңбекті қажет ететін және қиын есептерден босатып, есептеу процесін жеңілдететіні, есептеу қатесін енгізу мүмкіндігін болдырмайтыны, сарапшының уақытын үнемдейтіні, қажетті ақпаратты іздеуді жеңілдететіні сөзсіз.

Сот сараптамасының қазіргі даму кезеңінің негізгі бағыты сараптама өндірісін автоматтандыру мәселесі болып табылады. Криминалистикалық идентификация теориясын дамыту үшін математикалық әдістерді қолдану да бірдей маңызды.

Мамандар өндейтін ақпараттың көлемін, сипатын, түрін зерттеу сөзсіз

теориялық қызығушылық тудырады. Мұндай ақпарат зерттелетін объект бойынша мәліметтерді жинау және талдау, үлгілерді, каталогтарды, диаграммаларды, анықтамалық мәліметтерді және басқа материалдарды зерттеу болып табылады.

Сот сараптамасын жалпы ақпараттық қамтамасыз ету негізгі шешімдері әзірленген, әртүрлі ғылыми еңбектерде баяндалған және ғылым мен техниканың әртүрлі салаларында жұмыс істейтін ақпараттық жүйелерде енгізілген типтік ақпараттық тапсырманың түріне сәйкес құрылуы керек.

Нақты сараптамаларды өндіруді қамтамасыз ету үшін ақпараттық іздестіру жүйесінің құрылымы мен ерекшеліктері белгілі бір түрдегі сараптаманың мақсаттары мен міндеттерімен анықталуы керек. Сот сараптамасын ақпараттық қамтамасыз етудің жалпы мақсаты сот сараптамасында жалпы сипаттағы ақпаратты жинаудың, сақтаудың, берудің және пайдаланудың реттелген жүйесін және нақты сараптамалық міндеттерді құру болып табылады. Сот сараптамасын жалпы ақпараттық қамтамасыз ету үшін ақпарат жинау мәселесі ерекше маңызды. Қазіргі уақытта қолжазба, трасология, баллистика және басқа да сараптама түрлері саласындағы материалдарға, заттар мен бұйымдарға қатысты ақпараттың үлкен көлемі жинақталған. АЖ сот сараптамасын құру міндетті түрде жинақталған ғылыми қорды (объектілерді, әдістер мен әдістерді) ретке келтіруді, олардың қатаң жіктелуін, ең маңызды ұғымдар мен терминдерді нақтылауды талап етеді. БИЖ құрудағы дайындық іс-шараларының нәтижесі анықтамалық-ақпараттық нұсқаулықтар, әдістемелік нұсқаулықтар, файлдық шкафтар және басқа да осыған ұқсас материалдар болуы мүмкін. Әдеби дереккөздерді талдау сол кезге дейін сот сараптамасының мәселелерін шешуде компьютерді пайдалана отырып, ақпараттық қорды ретке келтіру мәселесі біріншіден, мол ақпарат қоры жинақталғанын көрсетеді; екіншіден, жинақталған қор ұзақ уақыт бойы автоматтандырылған БИЖ-мен есептеспей жүйеленді, соның салдарынан бұл қор жеткілікті түрде реттелмеген.

Тәжірибелік жұмыс істейтін БҚЖ көздері, біріншіден, заттай дәлелдемелерді зерттеу кезінде тікелей сарапшының өзі жинайтын ақпарат болуы керек; екіншіден, іс материалдарынан тергеуші арқылы алынған мәліметтер; үшіншіден, барлық стандартты өнімдер туралы ақпарат; төртіншіден, әртүрлі жазбаларды, бақылауларды, жалпылауларды, статистикалық талдауларды пайдалануға байланысты мәліметтер. Ақпараттық іздестіру жүйелерін құрудың алғы шарты – концептуалды аппараттың біркелкілігі, тексерілген терминологияны қолдану, метрологиялық қамтамасыз етудің біркелкілігі (бір өлшем, өлшем негіздерін таңдау). Объектілердің, жүйе элементтерінің, құрастыру тораптары мен бөлшектерінің жай-күйін нақты және қысқаша сипаттау сот-баллистикалық, трасологиялық, автомобильдік және басқа да сараптамалардың қорытындыларын жасаудың алғы шарттарының бірі болып табылады.

Сарапшылық тәжірибені талдау сарапшылардың белгілі бір терминдер мен анықтамаларды өз қалауы бойынша қолданатынын көрсетеді. Терминологияны қолданудағы мұндай озбырлық, бір жағынан, БИЖ дайындауда қиындықтар туғызса, екінші жағынан, бұл озбырлық техникалық және технологиялық

құжаттамаға, механизмдерге, терминдерге және ГОСТ-қа арналған тиісті ақпараттық қордың болмауынан туындайды. Сарапшылар арасындағы анықтамалар. Толық ақпарат қорын құру тәсілі қазіргі заманды ескере отырып, автоматтандырылған әдістерді және IPS әзірлеуге мүмкіндік береді.

Соңғы уақытта автоматтандырылған жүйелерді сарапшылардың автоматтандырылған жұмыс станцияларына (АЖС) біріктіру процесі жүріп жатыр. Болашақта олар мәтіндермен жұмыс істеудің заманауи құралдарын, анықтамалық құжаттаманың кітапханаларын, компьютерлік поштаны, ақпараттық іздеу жүйелерін, автоматтандырылған бағдарламалар түріндегі әдістемелік қамтамасыз етуді қамтуы керек.

Мамандарға графикалық мәліметтерді өңдеуге арналған техникалық және бағдарламалық құралдар (сканерлер, графикалық ақпаратты мәтінге түрлендіру бағдарламалары) шұғыл қажет. Сәйкес техникалық және бағдарламалық құралдар әзірленген сайын сарапшының жұмысында дыбыстық мәліметтерді компьютердің көмегімен мәтіндік формаға түрлендіру әдістері маңызды орын алады, бұл сарапшыларды жеке сараптама жүргізу бойынша техникалық жұмыстан босату мәселесін шешеді. Әрекеттері жаңаша.

Сараптамалық білімді анықтаудың автоматтандырылған жүйелерін құру жұмысы объектінің қасиеттерін анықтауға дейін қысқартылатын диагностикалық типтегі сараптамалық жүйелерді құру кезінде тиімдірек екендігі жалпы қабылданған. Құрылған массив бойынша ақпаратты іздеуге ғана емес, сонымен қатар оны талдауға, байланыстар мен өзара тәуелділіктерді анықтауға, іздеу шеңберін кеңейтуге және тарылтуға, жалпы массивтен таңдауға мүмкіндік беретін жүйелер әзірленді.

Соңғы жылдары кескінді тану әдістеріне негізделген кескіндермен жұмыс істеуге мүмкіндік беретін жүйелер пайда болды. Саусақ ізі ақпаратын өңдеуге арналған автоматтандырылған жүйелер әртүрлі іздеу тапсырмаларын шешу үшін қолданылады. Мұндай жүйелерді тиімді пайдалану мәтіндік ақпараттың кеңейтілген дерекқорлары бар графикалық ақпаратпен жұмысты біріктіруді қарастырады.

Бірінші жуықтауда эксперттік-математикалық теорияның келесі құрылымын ұсынуға болады.

1) Эксперттік-математикалық теорияның әдістемесі:

- эксперттік-математикалық теорияның түсінігі, жүйесі, функциялары;
- эксперттік-математикалық теорияны қалыптастыру шеңберінде білімді жүйелеу, жіктеу және синтездеу;
- теория тілі, концептуалды аппараттың дамуы;
- сот сараптамасының жалпы теориясы жүйесіндегі математикалық теорияның орны мен рөлі.

2) Сот сараптамасының математикалық теориясын құру тұрғысынан сараптамалық қызметтің пәні, міндеттері, объектілері мен субъектілері туралы ілім.

3) Эксперттік-математикалық теория құрылымындағы оқыту және әдістер мен тәсілдер.

4) Эксперттік-математикалық теорияның оның құрамдас бөліктерімен

байланысы (ақпараттық теория; процестерді автоматтандыру теориясы – эксперттік, басқарушылық; тапсырмаларды модельдеу теориясы; жүйелік талдау).

Бізге сараптамалық-математикалық теорияның ұсынылған құрылымы басқа теориялармен қатар (мысалы, процестерді басқару теориясы) және оны жүзеге асыру құралдарымен және оқытылған қызметкерлермен бірге сот сараптамасын жалпы компьютерлендірудің өзегі болуы мүмкін сияқты.

Әдебиеттер тізімі:

1. Нейлор К. Как построить экспертную систему. - М.: 1991. С. 9.
2. Ломов Б.Ф. Методологические и психологические проблемы психологии. - М.: 1984, с. 13-14.
3. Грановский Г.Л. Алгоритмические и эвристические методы решения экспертных задач // Экспертные задачи и способы их решения в свете НТР: Сборник научных тр. - М., ВНИИСЭ, 1980. - Выпуск 42. С.31.
4. Викарук А.Я., Эйюбов Л.Г. Теоретические аспекты применения математических методов и вычислительной техники в судебной экспертизе // Основы судебной экспертизы. 4.1. Общая теория.- М.: 1997. С. 5.